

УДК 314.3.(477)

*І. В. НАКАЛЮЖНА,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. В.М. Птухи НАН України*

НАРОДЖУВАНІСТЬ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. В Україні протягом багатьох років відбувалося зростання міст і підвищення їхньої ролі в житті суспільства, тобто тривав процес урбанізації. Відповідно зростала кількість і питома вага міського населення. Концентрація населення у міських поселеннях – одна з характерних рис змін у розміщенні населення нашої країни. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., міське населення становило 67,2% всього населення України. На початок 2010 р. вже 68,6% населення мешкало в міських поселеннях, при цьому 23% від усього міського населення проживало у п'яти найбільших містах України (Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Одесі та Києві). Великі міста є основними центрами економічного, політичного, соціального, наукового та культурного життя суспільства і відіграють вирішальну роль у забезпеченні розвитку країни у цілому.

Сьогодні стає все більш очевидним, що управляти розвитком великих міст неможливо без знання, зокрема, особливостей формування в них демографічної ситуації і закономірностей перебігу окремих демографічних процесів. Це свідчить про важливість їх вивчення, зокрема процесів народжуваності у великих містах.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам народжуваності, аналізу її динаміки у сучасний період значну увагу приділяють українські вчені В.Стешенко [1–2], О.Макарова, З. Пальян, С. Аксьонова, Л.Слюсар, І.Курило, П.Шевчук [6–9], російські дослідники: В.Белова, В.Борисов, О.Кайлова, К.Щербакова, С.Захаров, А.Вишневський [3–5] та інші. Однак ще не достатньо вивчено специфіку народжуваності у великих містах.

Метою даної статті є виявлення сучасних тенденцій народжуваності, розкриття її особливостей у п'яти найбільших містах України: Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Одесі, Києві. Крім того, досліджується вплив деяких чинників на перебіг зазначеного демографічного процесу в цих містах.

Виклад основного матеріалу. Особлива увага до демографічних процесів у містах з населенням близько або понад 1 млн. осіб пов'язана насамперед зі значною часткою їх населення в міському населенні країни, а також тим, що великі міста відіграють провідну роль в житті країни – в них перш за все виявляються зміни соціально-економічного

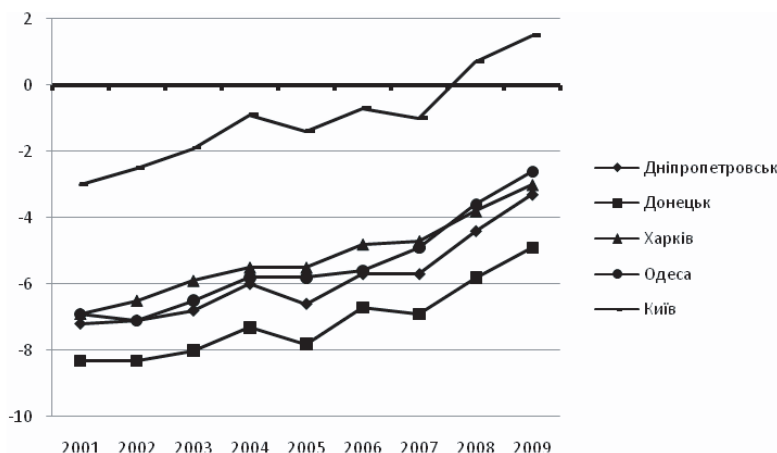
життя суспільства, що позначаються на демографічній поведінці населення: спосіб життя, що складається у великих містах, з часом стає універсальним еталоном поведінки для населення інших типів поселень.

Вивчення народжуваності у великих містах має неабияке теоретичне та практичне значення. Народжуваність істотно впливає на формування людського капіталу великого міста, а через нього – на всі аспекти його життєдіяльності. З огляду на це, дослідження народжуваності у великих містах набуває особливої значущості для розробки ефективної демографічної політики і підготовки відповідних розділів програм соціально-економічного розвитку великих міст.

Спираючись на дані державної статистики та окремих соціологічних опитувань, спробуємо проаналізувати тенденції та сучасний стан дітородної активності населення великих міст у контексті впливу на неї особливостей, притаманних великим містам.

Великі міста є, як правило, – багатофункціональні, є місцем концентрації різноманітних промислових, науково-дослідницьких, проектно-конструкторських підприємств і закладів, суспільних, навчальних, адміністративних, культурних закладів і організацій. Більшість великих міст справляють вплив на значні за розміром території і сприяють формуванню там нових промислових, транспортних, культурних центрів, зон відпочинку тощо. Нормальний розвиток і подальше вдосконалення багатофункціональної структури великих міст потребує наявності певної чисельності населення, яке має достатній рівень науково-технічних і професійних знань, високий загальноосвітній і культурний рівень [10, с. 74].

Населення великих міст формується за рахунок природного приросту та міграції. Величина природного приросту (зменшення) населення нині в основному визначається рівнем народжуваності. У зв'язку з низьким рівнем народжуваності у найбільших містах на початку XXI ст. кількість народжених є меншою від кількості померлих, тобто відбувається депопуляція. Найбільших значень природне зменшення населення набуло у містах Донецьк та Дніпропетровськ. Тільки у м. Києві вже за підсумками 2008–2009 рр. спостерігався незначний природний приріст населення (рис. 1).

Джерело: дані Держкомстату України

Рис. 1. Природний приріст (зменшення) населення найбільших міст України у 2001–2009 рр., %

Нині, як показують дані державної статистики, а також дані ряду спеціальних соціально-демографічних обстежень, рівень народжуваності і репродуктивна поведінка населення та його уявлення щодо ідеальної, бажаної й очікуваної кількості дітей в сім'ї істотно відрізняються у міських та сільських жителів. Серед міського населення найнижчий рівень народжуваності спостерігається у жителів найбільших міст країни (а особливо – у Донецьку та Харкові), окрім м. Києва, адже рівень життя в столиці значно вищий, ніж в інших містах, що також впливає на інтенсивність народжуваності (табл. 1). Варто зазначити, що загальні коефіцієнти народжуваності у Дніпропетровську та Києві близькі до значень цього показника в деяких європейських містах з населенням понад 1 млн. осіб (табл. 2).

Таблиця 1

Загальні коефіцієнти народжуваності населення міських поселень та сільської місцевості та найбільших міст України у 2001–2009 рр.

	Кількість народжених на 1000 населення								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Все населення України, в тому числі:	7,7	8,1	8,5	9,0	9,1	9,8	10,2	11,0	11,1
сільське населення	8,7	9,0	9,1	9,3	9,3	10,3	10,7	11,6	11,9
міське населення з нього в містах з населенням близько або понад 1 млн. осіб:	7,2	7,7	8,3	8,9	9,0	9,6	9,9	10,8	10,8
Дніпропетровськ	6,7	7,1	7,7	8,6	8,5	9,2	9,4	10,5	10,5
Донецьк	5,6	6,2	6,6	7,3	7,5	8,0	8,2	9,2	9,0
Харків	6,1	6,5	7,1	7,7	7,6	8,2	8,4	9,2	9,2
Одеса	6,5	6,6	7,5	8,1	8,3	8,4	9,0	9,8	9,9
Київ	7,4	8,1	8,8	9,8	9,8	10,4	10,4	11,6	11,7

Джерело: дані Держкомстату України

Таблиця 2

Загальні коефіцієнти народжуваності у деяких європейських містах з населенням понад 1 млн. осіб у 2007 р., ‰

Бухарест	10,0	Відень	10,1
Софія	10,8	Мадрид	12,2
Прага	11,0	Барселона	11,6
Рим	9,7	Мілан	10,0

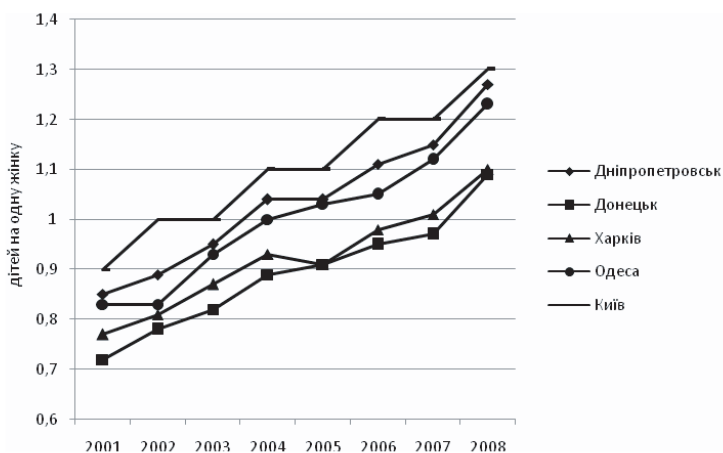
Джерело: дані Євростату

Розглядаючи фактори, що впливають на динаміку рівня народжуваності у великих містах та її інтенсивність, слід зазначити, що майже кожне велике місто має свої індивідуальні особливості розвитку. Водночас великі міста, попри притаманні їм окремі індивідуальні особливості, мають багато спільних рис, обумовлених характером суспільних

відносин та розвитком виробництва. Тому, незважаючи на певну специфіку окремих міст, те спільне, що закладено в їх розвитку, обумовлює схожий майже для всіх міст, які розглядаються, низький рівень народжуваності [10, с. 75].

Сумарний коефіцієнт плідності, що є більш коректним показником в аналізі динаміки даного демографічного процесу, за підсумками 2008 р. мав значення: у Дніпропетровську – 1,27 дитини, Донецьку – 1,09, Харкові – 1,1, Одесі – 1,23, Києві – 1,3 дитини, тобто значно зріс порівняно з безпрецедентно низьким рівнем у 2001–2003 рр. (менше 1 дитини) (рис. 2). Найсуттєвіше підвищення цього показника спостерігається у містах Дніпропетровську, Одесі та Донецьку.

У ході трансформації вікової моделі народжуваності як в Україні загалом, так і у великих містах змінюється “внесок” окремих вікових груп жінок у сумарну народжуваність. Нині у великих містах “найвпливовішою” групою є жінки у віці 25–29 років, тоді як по Україні в цілому найбільшим є внесок жінок 20–24 років. За досліджуваний період послабився вплив дітородної активності жінок наймолодшої групи 15–19 років, а особливо – 20–24-річних.

Джерело: розрахунки за даними Держкомстату України

Рис. 2. Сумарний коефіцієнт народжуваності у найбільших містах України у 2001–2008 рр.

Натомість значно збільшився вплив дітородної активності жінок 30–39 і навіть 40–44 років, а особливо – у містах Києві та Одесі. Серед усіх міст виділяється Дніпропетровськ: тут спостерігається найбільший внесок наймолодших жінок 15–19 та 20–24 років та найменший – 25–29-річних (табл. 3).

Найвищий рівень дітородної активності 25–29-річних жінок пояснюється дією багатьох чинників. Сучасне велике місто – складна соціально-економічна система. Багатофункціональний характер великого міста передбачає наявність розвинутої структури зайнятості його населення і високий рівень вимог до якості робочої сили. Підвищення освітнього, культурного та професійного рівнів населення, в тому числі жінок, суттєво впливає на народжуваність, з одного боку, – через збільшення часу, необхідного на навчання, і, як наслідок, підвищення віку вступу в шлюб, зменшення тривалості шлюбного життя та обмеження кількості дітей в сім’ї. З другого боку, для жінок, які мають високу професійну підготовку, характерно праг-

нення до самореалізації, економічної незалежності, що сприяє зміні поглядів жінки на своє становище в суспільстві (тут позначається не лише матеріальна зацікавленість, а й соціальний престиж висококваліфікованого працівника); небажання обмежуватися тільки роллю жінки та матері; прагнення до кар'єрного росту; поява в освічених жінок якісно нових вимог до рівня життя та умов виховання дітей; зростання потреби у вільному часі для свого повнішого духовного розвитку. Свідченням цього є вік матері при народженні дитини, який становить у досліджуваних великих містах в середньому 27 років (за останні вісім років він підвищився в середньому на 5%) (табл. 4).

Таблиця 3

Внесок окремих вікових груп жінок у сумарну народжуваність у найбільших містах України у 2001 та 2008 рр., %

Вікова група, років	Дніпропетровськ		Донецьк		Харків		Одеса		Київ	
	2001	2008	2001	2008	2001	2008	2001	2008	2001	2008
15-19	9,0	7,6	9,0	7,3	8,2	6,7	7,3	6,2	7,0	4,7
20-24	36,0	28,1	37,8	27,6	36,5	27,2	34,3	24,9	35,0	23,9
25-29	32,3	32,6	31,8	34,0	32,3	34,1	33,0	33,9	33,4	35,4
30-34	17,2	21,6	15,9	21,7	16,5	20,8	17,8	23,1	17,5	23,4
35-39	4,7	8,6	4,8	8,2	5,6	9,6	6,5	9,7	6,0	10,6
40-44	0,8	1,5	0,7	1,1	0,9	1,5	1,1	2,1	1,0	1,8
45-49	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2

Джерело: розрахунки за даними Держкомстату України

Таблиця 4

Середній вік матері при народженні дитини у найбільших містах України у 2001–2008 рр., років

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Дніпропетровськ	25,75	25,78	26,09	26,24	26,41	26,65	26,88	27,00
Донецьк	25,59	25,62	25,89	26,19	26,46	26,53	26,89	27,00
Харків	25,88	25,91	26,05	26,37	26,54	26,85	27,07	27,22
Одеса	26,26	26,27	26,58	26,73	27,02	27,10	27,32	27,59
Київ	26,20	26,35	26,62	26,80	27,15	27,40	27,68	27,66

Джерело: розрахунки за даними Держкомстату України

Ще одна причина низької народжуваності полягає у суперечності між значним розширенням матеріальних і духовних потреб та відносно обмеженими економічними можливостями для їх задоволення. До того ж в умовах великого міста, а надто столиці, населення має досить високий рівень вимог до одягу, харчування, відпочинку, якості виховання і утримання дітей. Безмірно зростає цінність освіти дітей. Батьки намагаються дати дітям освіту у всякому разі не гіршу, ніж вони мали самі. “З підвищенням тривалості навчання і його рівня фактично зростають витрати на утримання дітей” [11, с. 18].

Крім позитивних (високий виробничий потенціал, можливість здобути освіту, отримати медичні, культурні, комунальні послуги тощо), великі міста мають і негативні характеристики: гострі транспортні, житлові проблеми, підвищений рівень забруднення навколишнього середовища, злочинність тощо. Забруднення навколишнього середовища негативно впливає на здоров'я людей, що, в свою чергу, призводить до зростання кількості різних патологій, які можуть стати причиною безпліддя, мертвонароджень тощо.

Смертність немовлят є своєрідним індикатором здоров'я населення. Її коливання серед населення великих міст доволі значні. Так, за приблизно однакового рівня народжуваності у Донецьку та Харкові, рівень смертності немовлят істотно відрізняється (табл. 5). Крім забезпеченості населення медичною допомогою, відмінності також визначаються загальною та санітарною культурою населення, традиціями, звичаями, психологічними чинниками, що пов'язані зі ставленням населення до питань здоров'я.

Таблиця 5

Смертність дітей до одного року в найбільших містах України у 2001–2008 рр.
(на 10000 народжених)

	Дніпропетровськ	Донецьк	Харків	Одеса	Київ
2001	105,42	234,17	90,44	126,73	82,15
2002	87,07	193,33	69,68	91,42	93,96
2003	86,33	173,69	84,42	105,11	90,44
2004	101,43	160,42	86,95	89,48	65,99
2005	72,31	144,27	91,66	90,18	75,19
2006	88,68	98,51	69,61	95,07	81,27
2007	92,52	142,51	83,85	127,59	96,81
2008	85,69	101,51	80,57	85,98	88,91

Джерело: дані Держкомстату України

Нормою репродуктивної поведінки сімей у містах стало обмеження народження дітей. Під впливом умов життя сформувалися певні уявлення про кількість дітей у сім'ї, певний демографічний ідеал сім'ї. За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, які проводить Держкомстат України, у 2009 р. у великих містах середній розмір домогосподарства мав значення 2,53 дитини (у малих – 2,54, по Україні в цілому – 2,6). У містах 78,5% індивідуальних домогосподарств з дітьми віком до 18 років були одnodітними, 19,4% – дводітними, лише у 2,1% цих домогосподарств проживало троє і більше дітей (у селах – відповідно 58,5%, 34,6%, 6,9%). Тобто у містах одnodітність набула масового поширення, що підтверджує вплив міського середовища на демографічні установки.

За даними опитування, яке проводили Дніпропетровський обласний центр соціологічних досліджень і Центр політичних досліджень серед жителів м. Дніпропетровська у липні 2005 р., 63,8% респондентів вважали, що сучасна міська сім'я повинна мати двох дітей, 16,3% – що такий сім'ї достатньо однієї, а 13,3% – три дитини. Кожен другий з опитаних вважав, що сьогодні необхідно вживати спеціальних заходів щодо стимулювання народжуваності в місті. Найчастіше називали заходи, що сприяли б покращанню матеріального становища молодих сімей, їх соціального забезпечення, медичного обслуговування, вирішенню житлового питання [12].

На рівень народжуваності значною мірою впливає шлюбна поведінка населення. У досліджуваних великих містах високі показники шлюбності населення (що певною мірою пов'язано з його віковим складом) поєднуються з дуже низьким рівнем народжуваності. Так, у 2009 р. на 1000 населення було укладено шлюбів: у Дніпропетровську, Одесі, Харкові – 7,4, Донецьку – 7,1, Києві – 8,2 при загальноукраїнському рівні 6,9. На початку ХХІ ст. рівень шлюбності у великих містах зростає, причому найінтенсивніше у Дніпропетровську, Києві та Одесі. Однак тут і найвищі показники розлучень, зокрема, у Донецьку, Дніпропетровську та Харкові (табл. 6). Умови життя в цих містах, безумовно, позначаються на інтенсивності розлучень. Відповідно у великих містах – вища частка повторних шлюбів і менша середня тривалість шлюбу. Високий рівень розлучень можна пов'язати насамперед з труднощами поєднання професійної діяльності жінки та її традиційними домашніми обов'язками, а також психологічними особливостями відносин між подружжям. Нестабільність шлюбів у великих містах призводить до додаткового обмеження народжуваності та навіть до бездітності.

Таблиця 6

Загальний коефіцієнт шлюбності і коефіцієнт несталості шлюбів (кількість розлучень / кількість шлюбів) у найбільших містах України у 2001–2009 рр.

Рік	Дніпропетровськ		Донецьк		Харків		Одеса		Київ	
	загальний коефіцієнт шлюбності, ‰	кількість розлучень на 100 шлюбів	загальний коефіцієнт шлюбності, ‰	кількість розлучень на 100 шлюбів	загальний коефіцієнт шлюбності, ‰	кількість розлучень на 100 шлюбів	загальний коефіцієнт шлюбності, ‰	кількість розлучень на 100 шлюбів	загальний коефіцієнт шлюбності, ‰	кількість розлучень на 100 шлюбів
2001	6,6	64,4	5,9	65,8	7,1	62,9	6,7	63,0	7,0	59,2
2002	6,9	60,2	6,4	61,1	7,4	58,4	7,0	57,4	7,3	56,7
2003	8,5	46,6	7,4	48,9	8,5	48,7	8,0	48,8	8,8	45,5
2004	6,3	63,0	5,9	62,4	6,4	63,4	6,7	59,4	7,1	54,5
2005	7,9	55,1	7,3	54,9	7,5	56,1	7,8	53,5	8,3	46,9
2006	8,3	50,0	7,5	55,3	8,1	51,9	8,6	48,8	8,6	45,5
2007	9,9	44,1	9,2	45,0	9,6	43,7	10,0	41,1	10,0	38,7
2008	7,4	54,4	7,1	52,8	7,7	51,0	7,5	52,1	7,9	46,5
2009	7,4	48,9	7,1	46,0	7,4	44,3	7,4	45,7	8,2	40,8

Джерело: розрахунки за даними Держкомстату України

Разом з тим однією з суттєвих соціально-демографічних ознак сучасної моделі народжуваності в Україні є послаблення традиційного зв'язку шлюбності та народжуваності, найяскравішим проявом чого є поширення позашлюбної народжуваності, при цьому саме у великих містах вона досягає досить високих значень. Найнижча частка позашлюбних народжень у жінок 20–29 років, а з подальшим підвищенням віку матері питома вага позашлюбних народжень збільшується. Однак найвищою вона є у наймолодших жінок віком до 20 років, зокрема, у містах: Донецьк, Дніпропетровськ та Одеса. Крім того, значна частка позашлюбних народжень спостерігається у жінок старше 35 років. В Одесі та

Харкові у жінок старше 45 років понад половину усіх народжень відбувається поза межами офіційного шлюбу. А в цілому найвищим рівень позашлюбних народжень є у Харкові, Дніпропетровську та Одесі (табл. 7). Більшість жінок молодше 20 років вказують на вимушений характер пологів при небажанні мати дитину, а більшість тих, хто старший 30 років – на бажання народити дитину за неможливості вийти заміж [13, с. 166–171].

Таблиця 7

Питома вага дітей, народжених поза шлюбом, серед новонароджених у матерів різного віку у найбільших містах України у 2008 р., %

	Вік матері, років							В цілому
	до 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
Дніпропетровськ	39,3	19,4	19,0	21,1	27,0	27,7	14,3	22,1
Донецьк	46,4	19,1	16,9	21,0	24,8	25,0	16,7	21,0
Харків	38,1	20,8	19,1	23,8	28,9	33,3	57,1	22,7
Одеса	39,0	19,9	16,9	22,1	26,8	25,7	50,0	21,7
Київ	33,7	14,9	13,5	17,0	23,1	29,4	16,1	16,5

Джерело: розрахунки за даними Держкомстату України

Чинники позашлюбної народжуваності різнопланові та неоднозначні, вона є одним із проявів кардинальних змін у шлюбній і сексуальній поведінці населення, що відбуваються у наш час. Є кілька основних чинників, які призводять до народження дитини поза шлюбом: юридично не оформлений шлюб, що з якоїсь причини не реєструється; незареєстрований шлюб, який розпався до народження дитини; народження жінкою “дитини для себе”; розлучення або овдовіння жінки, яка очікує дитину; небажана вагітність, що не була перервана з певної причини, тощо [14, с. 127]. Проте, незважаючи на глибинні зміни у сфері шлюбно-сімейних відносин, що пов’язані з труднощами соціально-економічної та постіндустріальної трансформації суспільства, традиції сімейного способу життя ще зберігаються.

Висновки. Дітородна активність населення є важливою складовою відтворення населення, необхідною для заміщення поколінь, забезпечення чисельного оновлення й досягнення, таким чином, стабільності існування відповідної спільноти, народу, нації.

Демографічний розвиток великого міста обумовлений сукупністю економічних, соціальних, екологічних, психологічних факторів. Специфіка народжуваності у містах-мільонерах відображає основні риси перебігу процесу народжуваності по країні в цілому: низький рівень народжуваності, що зумовлює від’ємний природний приріст населення; депопуляція; висока смертність немовлят; поширення позашлюбних народжень; орієнтація на одно- та дводітну сім’ю; високий рівень розлучуваності, що свідчить про нестабільність шлюбів і, звичайно, не сприяє збільшенню кількості багатодітних сімей тощо. Тож можна припустити, що спосіб життя, дітородні установки та репродуктивна поведінка жителів великих міст передусім формує стандарт демографічної поведінки, що поширюється на інші типи поселень. Разом з тим, починаючи з 2002 р. спостерігається поступове підвищення народжуваності, що зумовлено, в тому числі, введенням з 1 квітня 2005 р. вагової допомоги при народженні дитини та вступом у дітородний вік численних контингентів народжених на початку – в середині 80-х років минулого століття.

Дітородна активність населення значною мірою обумовлена причинами соціально-психологічного характеру. Так, на рівень народжуваності впливає ряд чинників, пов’язані

них з формуванням у міських жінок певних життєвих настанов і ціннісних орієнтацій. Радикальна зміна структури потреб, трансформація системи соціальних цінностей, зокрема, цінностей сім'ї торкнулися перш за все ставлення до народження та виховання дітей. Рівень народжуваності у великих містах є відображенням соціальної адаптації молоді та подружніх пар, які мають високий рівень освіти і досить високий рівнем потреб, до умов своєї життєдіяльності. Соціальна адаптація подружніх пар спрямована на максимально можливе в умовах великого міста задоволення матеріальних і духовних потреб, прагнення скоротити розрив між потребами і можливостями їх задоволення за певних умов відновлення психофізичних сил. Вирішення подібних завдань кожною окремою сім'єю стає можливим завдяки внутрішньосімейному регулюванню народжуваності.

Перебігу процесу народжуваності у великих містах притаманна певна парадоксальність. З огляду на те, що основний вигравш від економічного зростання (яке відбувалося протягом 2001–2007 рр.) отримують переважно жителі великих міст, це мало б сприяти досить значному підвищенню дітородної активності населення через покращення матеріального становища сімей і досягнення рівня народжуваності, необхідного для хоча б простого відтворення населення (сумарний коефіцієнт народжуваності на рівні 2,1–2,2). Проте цього не спостерігається.

У зв'язку з цим питання про проведення активної демографічної політики є дуже актуальним. Потрібні певні заходи, спрямовані на підвищення народжуваності. Водночас питання про заходи демографічної політики досить складне і потребує глибокої розробки та науково обгрунтованої аргументації. Тож результати дослідження можуть бути використані для наукового обгрунтування демографічної політики, підвищення її ефективності.

Результати ряду обстежень як в Україні, так і за кордоном свідчать про те, що соціальна настанова на малодітну сім'ю призводить до того, що навіть у тих випадках, коли умови життя об'єктивно цілком задовільні, подружжя часто відмовляється від народження другої і третьої дитини. Тому поширена думка про те, що грошові виплати малодітним сім'ям призведуть до підвищення в них народжуваності, є досить спірною.

А загалом, з огляду на роль соціально-психологічних детермінант народжуваності у сучасному світі, слід наголосити на необхідності формування у населення таких дітородних орієнтацій, які б найоптимальніше відповідали інтересам і сім'ї та суспільства в цілому, а також моделі усвідомленого й відповідального батьківства та материнства, утвердження високого соціального статусу сім'ї, переосмислення місця батьківства у системі життєвих цінностей, особливо у мешканців найбільших міст нашої країни.

Джерела

1. *Стешенко В.С.* Деякі демографічні наслідки соціально-економічної кризи в Україні // Демоекономічні дослідження: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1995. – С. 4–18.
2. *Стешенко В.С.* Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2001.
3. *Захаров С.* Растет ли российская рождаемость? // Население и общество. – 2002. – № 68.
4. *Вишневіський А.* Особенности российской рождаемости // Население и общество. – 2006. – № 100.
5. *Белова В.А.* Число детей в семье. – М.: Статистика, 1975. – 175 с.
6. *Курило І.О.* Про чинники сучасного зниження народжуваності в Україні // Демографічні дослідження: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. – Вип. 23. – С. 7–21.
7. *Шевчук П.* Україна: мультирегіональна модель народжуваності // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 128–133.

8. Макарова О.В. Тенденції народжуваності та нові підходи до демографічної політики // Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія: Економіка. – Івано-Франківськ, 2007. – Вип. 4. – С. 149–153.
9. Пальян З.О. Статистичний аналіз чинників та передумов народжуваності в Україні // Статистика України. – 2009. – № 2. – С. 48–54.
10. Киселева Г. Фактори рождаемости в крупных городах // Рост городов и система расселения. Сб. статей. – М.: Статистика. 1975.
11. Андорка Р., Мильтеньи К. Экономические причины и последствия низкой рождаемости. – Сб. “Рождаемость и ее факторы”. – М., Статистика, 1968.
12. Колесник Л. Демографический кризис в Украине как посттравматический синдром. – [http://dialogs.org.ua / project_ua_full.php](http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php)
13. Архангельский В.Н. Факторы рождаемости. – М.: ТЕИС, 2006.
14. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К.: АДЕФ-Україна, 2008.

Анотація. В статті досліджується специфіка народжуваності в найбільших містах України, а також вплив деяких факторів на динаміку даного демографічного процесу. Крім того, розглянуто дітородні орієнтації жителів великих міст. На основі результатів дослідження запропоновано деякі заходи демографічної політики щодо поліпшення умов дітородної діяльності населення.

Аннотация. В статье исследуется специфика рождаемости в самых крупных городах Украины, а также влияние некоторых факторов на динамику данного демографического процесса. Кроме того, рассматриваются детородные ориентации жителей крупных городов. На основе результатов исследования предлагаются некоторые меры демографической политики по улучшению условий детородной деятельности населения.

Summary. Cities, as centers of economic, political, scientific and cultural life of society, play a crucial part in protecting the development of the country as a whole, including demographic. Special attention to demographic processes in the largest cities, in particular fertility, connected with a significant proportion of their population in the total population of our country, so they primarily demonstrated the changes of socio-economic life of society, reflected in the demographic processes. Thus, cities play a leading role in the emergence of new trends in demographic development. Peculiarities of fertility in the largest cities of Ukraine are analyzed in the paper. The influence of some factors on the dynamics of fertility is examined. Also, fertility targeting of residents of the largest cities are considered. Specific of fertility in the largest cities reflects the main features in the course of fertility in the country in general: decreasing birth rates below the level of simple reproduction of the population, a large proportion of out-of-marriage births, the orientation of one and two children, high average age of mothers, high infant mortality, high rates of divorces, depopulation. One of the main causes of low fertility is the contradiction between the significant expansion of the material and spiritual needs and relatively limited economic opportunities to meet these needs. Lifestyle, fertility attitudes and reproductive behavior of the urban population is a universal standard of behavior, the future for other types of settlements. Some demographic policy measures of improvement terms of reproductive activity are proposed on the basis of findings of research.

Ключові слова: великі міста, народжуваність, репродуктивна поведінка, позашлюбна народжуваність, середній вік матері, рівень шлюбності.

Ключевые слова: крупные города, рождаемость, репродуктивное поведение, внебрачная рождаемость, средний возраст матери, уровень брачности.

Key words: the largest cities, fertility, reproductive activity, out-of-marriage birth rate, average age of mother, crude marriage rate.

Стаття надійшла до редакції журналу 25.11.2009 р.